

अकबरे खुसानीको बिउ उत्पादन प्रविधि

परिचय: अकबरे खुसानीको बिउ नेपालको उच्च पहाडदेखि मध्य पहाडसम्म उत्पादन गर्न सकिन्छ। पूर्वी नेपालका पहाडी जिल्लाहरूमा परम्परादेखि नै खेती गर्दै आएको भएता पनि हाल ईलाम, धनकुटा लगायतका जिल्लाहरूमा भने यसको व्यवसायिक रूपमा उत्पादन गर्न थालिएको छ। नेपालमा ६ देखि ७ प्रकारका अकबरे खुसानी पाइन्छ। गुणास्तरीय शुद्ध अकबरे खुसानी मध्यम गोलो, कोणात्मक र गाढा रातो रङ्को, पलमा एक प्रकारको रस र वासना भएको पिरो हुन्छ।

उपयोगिता : अकबरे खुसानी मधुरो पिरो, मुख पोले पनि पेट नपोल्ने हुन्छ। यसलाई ग्याष्ट्रिक र अल्सरका रोगीहरूले औषधीको रूपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ। यसको नियमित सेवनले भोक लाग्ने, खाना रुच्ने, कब्जियत नहुने र थकाई मेट्ने गर्दछ। पाकेको अकबरे खुसानीलाई शुद्ध तोरीको तेलमा राखी बिको बन्द गरेमा २ वर्षसम्म खान सकिन्छ।

वानस्पती विवरण : सोलानेसी परिवार अर्न्तगत पर्ने अकबरे खुसानी, कडा ढाँठ भएको, समान रूपले हाङ्गा बिङ्गा चारैतिर फैलिने बिरुवा हो। यसको बोट १ देखि १.५ मिटरसम्म अग्लो हुन्छ। यसको फूल सेतो रङ्को हुन्छ भने फल काँचो अवस्थामा हरियो र पाके पछि रातो हुन्छ।

सेचन क्रिया तथा पृथकता दुरी : यो अक्सर परसेचित बाली हो। यो भेडेखुसानी तथा अन्य पिरो खुसानीको जात बीच परसेचित हुने हुँदा यि दुई बाली र अन्य जात बीच मूल बिउ उत्पादन गर्न ५०० मिटर र व्यवसायिक बिउ उत्पादनको लागि ४०० मिटर पृथकता दुरी कायम गरी बिउ उत्पादन गर्नु पर्दछ।

हावापानी : मध्य पहाडी क्षेत्रमा यसलाई वर्षे बालीको रूपमा खेती गरी बिउ उत्पादन गर्न सकिन्छ। सिजन अनुसार बिउ उत्पादन गर्न चारदेखि छ महिनाको अवधि लाग्छ। ३५ डिग्री सेन्टिग्रेड भन्दा माथी तापक्रम

भएमा फूल खस्ने तथा फल नलाग्ने हुन्छ। दिनको तापक्रम २२ देखि २५ डिग्री सेन्टिग्रेडमा राम्रो बिउ उत्पादन गर्न सकिन्छ।

माटो : साधारणतया सबै किसिमको माटोमा यसको खेती गर्न सकिने भएपनि पानी नजम्ने, राम्रो निकास भएको र प्रशस्त प्राङ्गारिक पदार्थ भएको बलौटे तथा दोमट माटो उपयुक्त हुन्छ।

नर्सरी व्यवस्थापन : यसको बिउ उत्पादन गर्न फागुनको दोस्रो हप्तादेखि चैतको दोस्रो हप्तासम्म नर्सरी राख्नु पर्छ। नर्सरीको लागि आवश्यक जग्गा छनोट गरी तीन चार पटक खनजोत गर्ने। १ मिटर चौडाइ र आवश्यकता अनुसार लम्बाई राखी नर्सरी ब्याड बनाउनु पर्दछ। एक रोपनीको लागि १,२०० बेना जरुरी हुन्छ जसको लागि ४० ग्राम बिउको आवश्यकता पर्दछ। बिउ राखेको १५ दिनमा बेना उम्रिन्छ र बेना तयार हुन करिब ४५ दिन लाग्छ।

जग्गा तयारी तथा मलखादको प्रयोग: जग्गा तीन चार पटक खनजोत गरी डल्ला फोरेर सम्याउनु पर्दछ। राम्रो पाकेको कम्पोस्ट मल करिब एक महिना अगाडि माटोमा मिसाएर छोप्नु पर्दछ। एक रोपनी जग्गाको लागि ४० डोको कम्पोस्ट मल, डि.ए.पी. ६ के जि, युरिया ८ के जि, पोटास ४ के जि प्रयोग गर्नु पर्दछ। डि.ए.पी., पोटास र युरियाको आधा भाग जग्गा तयार गर्दा र बाँकी युरिया दुई भाग मध्ये एक भाग बिरुवा राम्रोसँग सरे पछि र एक भाग फूल फुल्ने बेलामा प्रयोग गर्नु पर्दछ।

बेना सार्ने : जग्गा तयारी भईसके पछि बेनामा बिहान सिँचाइ दिनु पर्छ। सुर्यको प्रकाश नछेक्ने गरी बोटदेखि बोटको दुरी २ फिट र लाइनदेखि लाइनको दुरी २.५ फिटमा बेना बेलुकी पख सार्नुपर्छ। बेना सार्दा ब्याडमा

बेनाको फेदमा जहाँसम्म थियो त्यतिनैसम्म बिरुवा पुनुपर्छ । त्यो भन्दा बढि पुग्यो भने बेनाको डाँठ कुहिएर बेना मने सम्भावना हुन्छ । प्लाष्टिक घर भित्र बिउ उत्पादन गर्नु राम्रो हुन्छ ।

सिंचाई तथा निकास: माटोको अवस्था हेरेर मात्र पानी दिनुपर्छ । राम्रो उत्पादन लिनको लागि अकबरे खुसानीलाई पानीको ज्यादै आवश्यकता पर्दछ । तर बिरुवालाई बढि चिसो भएमा ढुसी रोग लाग्ने हुँदा ज्यादै होस पुग्याउनुपर्छ । वर्षातको समयमा लगातार पानी परेमा वा फेदमा पानी जमेमा बिरुवाको फेद कुहिएर मने सम्भावना हुन्छ ।

गोडमेल : बिरुवा सारेको बीस पच्चीस दिन भित्र माटोको अवस्था हेरी खुकुलो पारी दिने तथा भ्रार उखेलनुपर्छ । तर बिरुवाको जरा नखल्बलिन गरी गोडमेल गर्नुपर्छ । माटो कडा हुन नदिन पटक पटक गोडमेल गर्नुपर्छ । रेखदेख तथा बारी दैनिक अबलोकन गर्नु नै रोग किरा नियन्त्रणको एउटा उपाय हो ।

काँटछाँट तथा सरसफाई : बिरुवाको तल्लो तथा पहेंलो पात, नचाहिने मुना आदिलाई लगातार स्टीलको चक्कुले काटेर बारीबाट टाढा लगी जलाउनु पर्दछ ।

बाली संरक्षण

फेद कटुवा किरा : यो किराले सारेको बिरुवाको फेदमा काटेर नोक्सान गर्दछ । यसले प्राय राती बिरुवाको फेद काटेर बारी मै माटोमा प्वाल पारेर बिरुवा भित्र लिएर जान्छ । यसको रोकथामको लागि बिहान बारी अबलोकन गर्न जाँदा माटोमा प्वाल देखिएमा वा बुर्खुरो माटोले पुरेको प्वाल भेटिएमा प्वालमा पानि वा गाईबस्तुको पिसाब हाल्नु पर्दछ । यसो गर्दा बाहिर निस्कने किरालाई मानुपर्दछ ।

सेतो भिङ्गा : यो एक प्रकारको मसिनो सेतो भुसुना जस्तो देखिने भिङ्गा हो । यसले कलिला पातको रस चुसेर खाने गर्दछ । यो किरा लागेमा पातहरू बटारिने हुन्छन् । यसले रोगी बोटबाट रोगका जिवाणुहरू निरोगी बिरुवामा सार्ने काम पनि गर्दछ । यसको नियन्त्रणको लागि आन्तरिक (systemic) बिषादी २ एम. एल. १ ली. पानीमा घोलेर स्प्रे गर्न सकिन्छ । यसले अमिलो जातको फलफूलको बोट : निबुवा, कागती, भोगटे आदि मन पराउने भएको हुँदा बिषादी छर्ने बेलामा फलफूलको बोटमा बस्छन् । बालीबाट बिषादीको असर कम भएपछि पुनः बालीमा गएर क्षति गर्न थाल्छन् । त्यसैले बिषादी प्रयोग गर्दा वरिपरि अमिलो जातको फलफूलको बिरुवा छ भने त्यसमा पनि बिषादी प्रयोग गर्दा यो

किरा रोकथाम भएको पाईएको छ ।

जरामा लाग्ने जुका (निमाटोड) : यो जुका माटोमा रहेको हुन्छ । यसले बिरुवाका कलिला जरामा आक्रमण गर्दछ जसले गर्दा जराले माटोमा भएको खाद्यतत्व लिने प्रकृत्यामा बाधा उत्पन्न भै बिरुवाको बृद्धि रोकिन्छ र दिनमा बिरुवा ओइलाएको देखिन्छ । यस्ता बिरुवा उखेलेर हेर्दा जरामा गाँठाहरू देखा पर्ने हुन्छ तर शुरूको अवस्थामा खासै गाँठा देखिँदैन । यसको रोकथामको लागि बाली चक्र अपनाउनुको साथै चैत बैशाखमा खेत बारीमा गहिरो जोतेर माटोमा घाम लाग्न दिनुपर्छ । बाली लगाउनु भन्दा अगाडि माटो उपचार गर्नुपर्छ । गाउँघरमा पाइने केतुकी भन्ने वनस्पतिको पातको चाना काटेर खुसानी रोप्ने बेलामा जरा बरीपरी माटोमा एउटा एउटा चाना पुरेमा पनि केहि हदसम्म रोकथाम भएको पाइएको छ ।

ढुसीबाट हुने रोग : माटोमा बढि चिस्यान, हावामा बढि आर्द्रता र बढि तापक्रम भएमा ढुसीबाट हुने रोगहरू बढि लाग्ने गर्दछ । ढुसीबाट खुसानीमा लाग्ने विभिन्न रोगहरू मध्ये पातको थोप्ले र बेना कुहिने रोग मुख्य छन् ।

भाइरस (मोज्याक) : यो रोग माटो तथा बिउबाट सने बिषाणुबाट लाग्दछ । यो रोग लागेको बिरुवामा, बिरुवाको बोक्रामा र भित्र डाँठको बिचको भागमा कालो दाग देखिन्छ । यसले गर्दा खाद्यतत्व पठाउने बाटो अवरोध भई बिरुवा ओइलाउन थाल्छ । लक्षण देखा परेको दुई तिन दिन भित्र बोट मर्न थाल्छ । यो रोगको लक्षण फुल फुल र फल फल थालेपछि देखापर्छ । यसको नियन्त्रणको लागि बाली चक्र अपनाउनु पर्छ र रोग देखापरे पछि स्ट्रेप्टो साइक्लिन १ ग्राम १० लिटर पानिमा घोली सात सात दिनको फरकमा स्प्रे गर्नुपर्छ ।

उत्पादन : राम्रो एकनासले पाकेको फल टिपेर केहि दिन छिपिन दिएर सुकाउँदै जानु पर्छ । सुकेको खुसानी ग्रेडिङ गरेर बिउको लागि उपयुक्त फल छानेर बिउ भिकि राम्रोसँग सुकाउनु पर्छ । यसरी १ रोपनीमा खेती गर्दा १० देखि १२ के जि बिउ उत्पादन हुन्छ ।

तरकारी बीउ आयोजना

वातावरण तथा कृषि नीति अनुसन्धान,
प्रसार एवं विकास केन्द्र (सिप्रेड)

केन्द्रिय कार्यालय

नयाँ बाटो, रिङ्गरोड, ललितपुर

पो.ब.नं: ५७५२, काठमाण्डौ, नेपाल

फोन: ०१-५५२०२७२, फ्याक्स: ९७७-०१-५५२४९६५

ईमेल: contact@ceapred.org.np

जिल्ला कार्यालय

बनेपा, काभ्रे

फोन: ०१-६२२६७२९

ईमेल: vsp.kavre@ceapred.org.np